

CANONICITAT, QUALITAT I CONSUM: ENTRE LA «NORMALITZACIÓ» I LA «DEGRADACIÓ» DE LA LLENGUA LITERÀRIA

Si hom consulta la llista de darrers llibres llegits en català que apareix en l'enquesta sobre hàbits de consum literari elaborada pel Gremi d'Editors de Catalunya l'any 2007 es trobarà amb una dada curiosa, i és que el primer llibre que hi apareix que és de literatura catalana, després de les traduccions d'*Els pilars de la terra*, *El codi da Vinci* i *Harry Potter*, entre d'altres, és ni més ni menys que *Tirant lo Blanc*. No crec que es pugui interpretar la dada com una mostra de l'alt nivell dels lectors catalans (més aviat, segurament convindreu amb mi que resulta un trist índex de com la majoria d'enquestats no ha agafat un llibre d'autor català des de l'institut o de com només una versió cinematogràfica facilita la ubicació d'un títol català en el rànquing sempre enganyós en què els més *llegits* es confonen amb els més *publicitats*).¹ La dada mostra com les dinàmiques de consum i canonicitat que han afectat la literatura catalana contemporània funcionen, si més no, d'una manera *diferent* de les que operen en les literatures que, sovint sense explicitar per què, concebem com a més *normals*. Per aproximar-me a aquest funcionament *diferent*, en aquestes pàgines prendré com a camp d'estudi la percepció crítica de la literatura considerada «de consum popular» en el marc de la literatura catalana del tardofranquisme, deixant de banda etapes posteriors, que acabaran generant una casuística tant crítica com creativa molt més àmplia. No parlaré així ni de les aportacions de Pedroló o Fuster a la novel·la negra, ni de les diferències entre la idea de «literatura de consum» que hi ha sota els llibres d'Ofèlia Dracs i els de Buenafuente. Veurem només com, durant els seixanta i primers setanta, alguns crítics defensen la idoneïtat de disposar d'una literatura de consum popular com qui parla d'un *mal necessari* al qual cal *sotmetre* la literatura i, amb ella, potser, la qualitat de la llengua literària.

Es tracta d'una percepció que fa que resulti difícil assumir com a base crítica per a la meua anàlisi les aportacions produïdes en aquells contextos en

1. Enganyós, doncs, en tant que es tracta d'un indicador que sovint no mostra tant la lectura com allò que Itamar Even-Zohar (1990a) anomena el «consum indirecte» de l'obra. En el cas que ens ocupa cal tenir en compte que l'any 2006 s'havia estrenat la versió cinematogràfica de Vicente Aranda del llibre de Joanot Martorell.

què la literatura anomenada *de consum* s'analitza com un *excés* de producció *para-* o *sub-*literària que es presenta, segons la posició del crític, amb preocupació *apocalíptica* o interès *integrat*.² En contra del que ocorre en aquests àmbits, en el català, l'espai de la literatura de consum popular mai no es percep com un excés, sinó com un buit que alguns crítics i escriptors manifesten que cal esforçar-se per «omplir». La seva percepció sobre la necessitat d'una literatura de consum popular comporta una dissolució del divorci entre l'art pur i la producció de masses que, per a Pierre Bourdieu (1998 [1992]: 204), determina la configuració del camp cultural modern, en tant que atribueix una sobrecàrrega simbòlica a la funció que poden tenir aquest tipus de productes en qualsevol context de *normalitat*, en què el mercat en regula la producció per part d'uns autors que, com en diria Xesús González-Gómez (1987) per al context galleg, haurien de voler «contar històries», però no necessàriament «passar a la història». Com ha notat Antón Figueroa (2001: 118), la sobrecàrrega simbòlica que suposa aquesta promoció institucional d'una literatura de consum, paradoxalment, n'anul·la la funció de *normalitzar* el panorama cultural, en què, per ocupar l'espai que li correspon en els contextos *normals*, hauria de tenir més un valor «de mercat» que no vinculat al prestigi de contribuir a una «causa nacional».

Sigui com sigui, no m'interessa aquí tractar el fenomen com a símptoma de l'anormalitat de la literatura a la qual afecta, sinó en tant que resulta un inici (i un indicatiu) útil per aproximar-se a les dinàmiques d'oposició entre canonicitat i mercat que han condicionat la literatura catalana fins a l'actualitat, unes dinàmiques que es fan públiques periòdicament (sovint cap als volts de Sant Jordi) en forma de discussions sobre, per exemple, quins autors són *mediàtics* o quins simplement volen sortir *més* a la televisió. Veurem com, des dels anys seixanta, en la literatura catalana, els processos que afecten la canonicitat (entesa en el sentit que li dona Itamar Even-Zohar (1990b), com a atribució relativa que regula la centralitat o perifèria dels factors literaris) han estat sotmesos a una dinàmica particular que situa els agents culturals davant la necessitat de definir la qualitat, la genuïnitat i la internacionalitat de la producció pròpia contra els fantasmes de la mediocritat, la colonització i el provincialisme; però també davant l'imperatiu de reconstruir l'abast sociocultural del camp literari oferint a un públic divers tot tipus de productes, entre els quals, els que convencionalment han estat menys prestigiats. El que m'interessa aquí és només analitzar de

2. Unes posicions que, amb més d'una dècada de retard respecte de la intervenció d'Umberto Eco (1964), que difondria la dicotomia, veuríem aparèixer en la literatura catalana en forma de debats sobre el cànon, la singularitat, el descrèdit o la mediocritat de la literatura catalana. Em referesc als que han provocat intervencions com les del llibre de Patricia Gabancho *Cultura rima amb confitura* (1980) o, de Xavier Bru de Sala, *El descrèdit de la literatura* (1999). Per a una anàlisi recent sobre els debats aparents sobre el cànon o la mediocritat de la literatura catalana, veg. Fernández (2008: 173 i ss.). He tractat aquestes qüestions a Picornell (2010b).

quina manera alguns crítics varen percebre en el tardofranquisme aquest espai «a omplir»: el d'una literatura que Joan Triadú anomenaria *de consum*; Albert Manent, *pseudoliterària*, i Josep Vallverdú, *majoritària o socialment funcional*, denominacions més o menys eufemístiques que denoten la dificultat de delimitar aquest obscur objecte del desig. La meua comunicació es planteja, per tant, com una mirada metacrítica sobre l'*atròfia* parcial de les funcions d'una crítica catalana que ha tendit a suplir les seves dificultats per establir criteris autònoms de valoració per una acció programàtica centrada a identificar anomalies en la institució literària de la qual participa, però en el marc de la qual poques vegades s'autopercep com a *anormal*, és a dir, com a responsable d'assignar una funció *alterada* als productes que s'hauria d'encarregar simplement de criticar o recomanar, valorar o ajudar a llegir (veg. Picornell 2008). Partiré de la idea que, en el cas de la posició de la literatura «de consum popular» en la cultura catalana dels seixanta, aquesta *alteració* es produeix en tant que trenca la frontera inestable entre el mercat simbòlic i el dels béns de consum, però també perquè resulta de la necessitat de disposar d'un corpus perifèric que permeti reafirmar la centralitat de les propostes estètiques consolidades en un moment en què la seva posició i la viabilitat del resistencialisme com a estratègia cultural que les hi ha situades comencen a ser qüestionades. Cal recordar que la dècada dels seixanta s'inicià en les lletres catalanes amb una onada d'optimisme que la crítica ràpidament convertí en boom literari (veg. Fuster 1992: 71-77; Vallverdú 1975: 104-109). L'augment de publicacions, d'editorials i de col·leccions féu pensar massa aviat en una normalitat que s'aniria esvaint fins a cloure's en un any 69 en què la celebració del que es veia com un inici de normalització es veuria eclipsada per un desencisat però combatiu discurs de la crisi (veg. Picornell 2010a). Aquesta evolució motivarà una reflexió sobre la consciència de les dificultats per modificar la literatura catalana per tal que arribi a un públic lector amb el qual s'ha perdut el contacte. El discurs de la resistència cultural que havia permès «guardar els mots» ha de donar pas a una certa obertura en què els mots *guardats* haurien d'actualitzar-se i circular a la recerca dels seus nous lectors. És en aquest context que l'espai d'una literatura *de consum* és concebut amb una funció *alterada* que, per fer operativa l'anàlisi en el marc reduït d'aquesta comunicació, descriuré només a partir de tres dels discursos que crec que la condicionen.

El primer de tots —el més explícit i al qual dedicaré més espai— és el que anomenarem la *utopia de plenitud*, és a dir, una necessitat de disposar d'una cultura completa en què la literatura de consum que es produeixi ha d'ocupar l'espai que li és propi en tota cultura *normal*. Aquesta idea de plenitud resulta utòpica en el sentit que no es planteja com un pla d'acció real en el present, sinó com un horitzó desplaçat des del qual planificar una suposada normalitat plena de la literatura catalana que, fins a l'arribada de la democràcia, no es podrà plantejar com a projecte viable, vull dir, amb institucions fortes que la planifi-

quin i la sostinguin. Durant la dècada dels seixanta, aquesta idea de normalitat es planteja com un horitzó desplaçat en dos sentits diferents. D'una banda, es dibuixa en funció d'una imatge utòpica d'un «nord enllà» civilitzat de països on la lectura és un dels principals ocis de la població. Mentre que els catalans que hom pot trobar al tren baden per les finestres, escriu Ferran de Pol (1963: 4) en una carta el director de l'any 1963 a *Serra d'Or*, és impressionant de veure com els ciutadans de París i, sobretot, de Londres que hom pot trobar al metro «penjats, amuntegats, [...] devoren la seva ració de lletra impresa a l'entrada i a la sortida del treball». «Allí», afegeix Pol, «és normal que l'home o la dona vagin sempre amb un llibre a les mans, disposats a aprofitar la més lleu oportunitat de lectura que els doni una espera, un retard, una pausa».

D'altra banda, la normalitat que ha de permetre la creació d'una literatura de consum popular es manifesta també en relació amb un passat —el dels anys vint i trenta— en què sembla que convivia sense mesclar-se els lectors de Riba i els de Folch i Torres, un escriptor que, segons Joan Triadú (1964) no va «baixar mai» a la literatura de fulletó que es feia en castellà. Es tracta, doncs, d'una idea de plenitud desplaçada i que serà qüestionada ben aviat. En el primer sentit, Riera Llorca (1982), reflexionant també sobre l'espai d'una literatura de consum popular en la literatura catalana, descriu els turistes que, d'aquest «nord enllà», viatgen fins a les platges del Maresme, com a lectors de llibres, però d'una «qualitat literària nul·la», que, tanmateix, considera que s'haurien d'imitar en català. Pel que fa a l'anormalitat d'abans de la guerra invocada sovint per Triadú, entra ràpidament en contrast amb les aportacions dels que fan palès com la societat, i, per tant, la posició del públic al qual aparentment va dirigida aquesta producció popular, ha canviat. L'estratificació que potser podia dividir els lectors en intel·lectuals i públic popular no resulta ja operativa en una societat contemporània on les dones i les classes mitjanes-baixes s'incorporen de manera creixent a la universitat i gran part de la població ha estat alfabetitzada, tot i que sigui en castellà. La «gran divisió» entre el públic per a un art culte i el d'una cultura de masses que, per Huyssen (1986: vii), determinava les estètiques cultes de la modernitat, està deixant de ser operativa en una Catalunya dels seixanta on pagesos i treballadors industrials comencen a tenir cotxe i el públic del Liceu veu la televisió. La normalitat de la literatura catalana dels seixanta no pot sorgir d'un transplantament en el present d'un model de literatura nacional passat en què, d'altra banda, el «popular» s'havia identificat amb el folklore o amb aquells autors inspirats que, es considera, haurien aconseguit connectar amb «el poble» sense llevar-se la sotana per pujar el Canigó o posant-se la boina per viatjar per Europa.^{2a}

2a. Per a una reflexió semblant per al context gallec, veg. les consideracions de Xoán González-Millán (1994: 70).

La reflexió sobre l'espai de la literatura de consum popular en la literatura catalana dels seixanta es conforma així sobre un debat desplaçat i implícit sobre quins criteris han de determinar la conformació del cànion i la perifèria a partir dels quals refigurar la literatura catalana com a literatura nacional en un món en transformació; un debat, també, sobre com es poden mantenir els criteris de valoració de l'obra literària assumint en aquest cànion ampliat una literatura de consum que sovint es considera de nivell mediocre i de baix to. La utopia de plenitud topa, doncs, amb una necessitat de definir uns límits per a aquests marges que intenta difondre, uns límits que tot sovint se situaran en la correcció i la genuïnitat del llenguatge literari en què aquesta futura producció de masses es pugui produir. Durant els seixanta, la majoria de crítiques que es refereixen a la qüestió perceben l'aparició d'una literatura de masses en català no com una ampliació profitosa del repertori, sinó com una necessària degradació de la seva qualitat en bé de la supervivència de la llengua. A l'hora d'intentar dissenyar com hauria de ser aquesta literatura de consum catalana, la qüestió deriva en debats sobre la necessitat de *pujar* el nivell dels lectors o la que Josep Vallverdú (1961: 14) descrivia com: «la de baixar-nos un xic, de fer-nos possibilistes». El problema de fons amb el qual topen els diversos comentaristes que s'aproximen a la qüestió és, tanmateix, quin és el límit d'aquest possibilisme, és a dir, fins on es pot «rebaixar» la creació literària catalana per mantenir un equilibri entre expansió entre aquest públic llec i l'elitisme que, aparentment, ha caracteritzat la literatura produïda fins llavors. El que cal, escriu Triadú (1964: 37), és assumir «la degradació a què [la literatura catalana] s'ha de sotmetre, si es vol expandir entre el públic anònim», i aquí, la qualificació d'aquest públic ampli com a *anònim* és ben significativa de la percepció del cercle de lectors en català com a grup del qual l'escriptor pot conèixer gairebé els noms i, com n'ha dit Antón Figueroa (1987) per al context galleg, qualsevol text tendeix a ser llegit en «clau èpica», és a dir, com a «text de grup». Resulta també significatiu com els crítics que defensen la producció de consum no intenten atenuar-ne els qualificatius a partir dels quals desmerèixer-la. El mateix Triadú (1964: 39), en un article en què celebra la creació de «La Cua de Palla» (que hauria fet que els homes *majoritaris* disposassin d'una lectura adient),³ escriu al respecte de les col·leccions *femenines*:

3. Com d'altres, Joan Triadú veurà en el gènere negre un dels primers camins a obrir cap a aquesta producció més «popular». Ja Gramsci (1966: 150) havia considerat el gènere «el tipus modern de la novel·la popular». La història de «La Cua de Palla» en els seixanta sempre va acompanyada de la idea del fracàs d'una bona iniciativa, quan, tanmateix, aconseguí publicar una setantena de títols en deu anys, una xifra que contrasta amb iniciatives coetànies semblants molt més efímeres, com ara la col·lecció «Enjòlit» d'Aymà o «L'interrogant» de Molino (veg. Canal 1998). L'èxit relatiu de «La Cua de Palla», tanmateix, no entra plenament dins les fites de l'obtenció d'un triomf per a la literatura de consum popular. En un article justificatiu del suposat fracàs de la col·lecció, Pedrolo (1972) n'explicava el naixement com a fruit de la voluntat de facilitar traduccions de qualitat a un públic «addicte» al gènere negre que el llegia en castellà, en francès o en anglès, prou llunyà, doncs,

El gènere indispensable és exactament el que correspon a l'anomenada *presse du coeur* pels francesos. Aquest abominable gènere té, tanmateix, un accés important a la lectura en qualsevol idioma normalitzat. La idiotització que sens dubte comporta no l'evitarem pas renunciant-hi en el domini de la nostra llengua, sinó prenent-ne la direcció, encarrilant-ne els hàbits de lectura que comporta, cap a zones més nobles, i aprofitant-ne tots els recursos per a l'expansió del llenguatge parlat.

Aquesta literatura «per a dones», escriu, doncs, ha de ser promoguda tot i ser abominable i tendir a la idiotització, en tant que promou el que anomena «l'expansió del llenguatge». Escriu en el mateix sentit Albert Manent (1962: 30): «Calen molts de llibres de quiosc, obres fàcilment assimilables que —plaguin o no a l'élite— són bàsiques per mantenir i difondre l'idioma». Conseqüentment, el límit de l'acceptabilitat de la paraliteratura en la literatura catalana no s'identificarà amb els gèneres que s'hi vinculin —i aquí podríem parlar molt sobre la confusió entre literatura de masses i *de gènere* o sobre l'espai de la literatura policíaca o la juvenil en tot aquest embolic—, sinó més aviat amb la genuïnitat i correcció del llenguatge literari en què s'elabori. La qüestió deriva així en un altre problema de fons, el de l'actualització de la llengua literària, que hauria de permetre l'ampliació dels gèneres i l'acostament d'unes noves generacions que, segons en deia Josep Vallverdú (1961: 14), ja no se senten cridades «per l'eco minoritari i el seu parlar clus». La discussió sobre la possibilitat d'una literatura de consum popular en la literatura catalana suposa un espai en el qual es pot començar a plantejar implícitament un debat que s'anirà reeditant puntualment, i és el de la necessitat d'actualitzar la llengua literària, però evitant la «degradació» a la qual poden conduir, escriu Manent (1962: 30), aquells autors que «tendeixen a despersonalitzar l'idioma i acostar-lo al castellà per la temença absurda que el lector no els entendreà». La necessitat d'actualitzar la llengua literària centrarà un dels debats més sonats de principis dels setanta, que enfrontarà Eduard Artells amb Joan Fuster. La qüestió esdevé tema de polèmica pública entre l'any 1970 i 1971; es tracta d'una sèrie d'articles sobre la tasca dels correctors que plantegen també un debat sobre quins són els límits del «bon to» al qual ha d'aspirar una literatura catalana que es vulgui accessible per a un públic ampli i actual (veg. al respecte les consideracions de Vallverdú 1975: 131 i ss.; Solà 1977: 137). En una de les seves columnes de consells gramaticals, Artells (1970b) exemplificaria el seu ideal de llenguatge popular en el teatre de Joan Oliver, escrit, segons el corrector, en un llenguatge «correcte i, tanmateix, popular»; és a contradir aquest *tanmateix*

---

del lector «vulgar» que volien cooptar Triadú o Vallverdú. Diu també Joan Fuster (1992: 75) al respecte: «La mateixa “Cua de palla”, que esperava la “lectura” despreocupada, “de quiosc”, era una col·lecció extraordinàriament “cultura”». Es tractava, també segons Molas (1983: 151), d'una col·lecció «destinada a un públic intel·lectual o, almenys, paraintel·lectual, més que no pas a un d'autènticament popular». Això no desmereix la tasca de la col·lecció a l'hora, per exemple, d'oferir models lingüístics adients per a una literatura de gènere que eclosionaria ja en els vuitanta.

significatiu que se centraran les respostes de Fuster per constatar una certa confusió entre la «correcció literària» i la limitació del llenguatge literari a uns certs registres elevats que impossibiliten l'obertura de la literatura catalana als gèneres narratius «menors». El debat s'acabarà centrant en un mot, el mot *cagalló*, que, per escrit, sembla ocupar un espai de límit de la decència en el diccionari del «bon to literari» d'Artells. Joan Fuster l'havia emprat a *Tele/Estel*, en un article en què criticava «l'ultraconservadorisme granític de les nostres vestals acadèmiques» a les quals servien, deia, uns correctors, a qui, citant Josep Pla, anomenava «cagallons de la gramàtica». Fuster juga bé les cartes citant l'autoritat de la prosa catalana per excel·lència per posar en lletra d'impremta un mot que pocs lectors del moment devien haver vist per escrit. Eduard Artells (1970a: 69) pica plenament en l'ham de Fuster, quan li contesta:

Confessem que la primera vegada que la llegírem en Pla ens féu una certa gràcia —potser ens arplegà en un bon moment—, però repetida ara i adés, la trobem, no solament de no gaire bon gust, sinó encara grollera i àdhuc, com dèiem més amunt, ofensiva envers els correctors.

Del debat sobre la tasca del corrector, doncs, entram en un debat sobre els límits del la decència o la «grolleria» en literatura i, en el fons, sobre la capacitat de la llengua catalana de generar obres de gèneres que comportin traspasar les fronteres d'aquest «bon gust». Respondria així Fuster (1971: 33-34) en unes disculpes matisades a Artells:

Que l'ús de la paraula *cagalló* sigui de gaire bon to o no, és una cosa que no em privarà de dormir, aquest vespre. Mai no he tingut la pretensió de passar per un escriptor de bon to. Si he de ser sincer, afegiré que el bon to em fa riure. Tampoc no practico per sistema el vocabulari inconvenient, però no se m'arruga el melic, ni em cauen els anells dels dits, davant una opció expressiva pròpia de persones «mal educades». No he anat a col·legis de pago, ni ganes [...] Desenganyí's, senyor Artells, la literatura catalana, com la de tot arreu, cada dia s'aparta més del bon to. Suposo que s'hi haurà fixat.

I és que si un mot tan innocent per bé que escatològic com *cagalló* sembla un límit, com es pot elaborar una literatura de gènere eròtic o que *baixi* als suburbis del gènere negre? En nom de la modernitat, Terenci Moix s'afegirà al debat iniciat per Fuster i Artells amb un conegut article publicat a *Tele/Exprés*, titulat «¡Ay, maese Artells, no me toqueis el voraviu», en què anomenava els correctors «estratificadores de la llengua, sepultureros de aquella maravillosa facultad que tiene el pueblo de crear su propio lenguaje *i fregar-se-ne* de las dictaduras impuestas en nombre no se sabe de qué cultura para momias [...]» (ap. Artells 1970c). La mort d'Artells poc després de l'article de Moix féu que fins s'acusàs l'escriptor d'haver-li causat un disgust massa gran per ser assumit per un home d'edat provectora. La secció de cartes al director de *Serra d'Or*

s'ompliria de declaracions de defensa a Artells amb insinuacions al respecte —prescindir de comentaris com els de Moix a les pàgines de la revista, considerava per exemple Josep Mir i Virgili (1971: 2), no era una qüestió de difusió del bon ús gramatical, sinó «d'higiene». El que Fuster (1971) anomenà l'*status* de l'idioma, la seva aparent incapacitat per popularitzar-se en formats literaris diversos, sembla un dels problemes per concebre com pot ser aquesta nova literatura. Els marges d'una literatura catalana que aspira a la plenitud tenen com a límit la degradació del llenguatge literari amb què es pot confondre la diversitat de registres que podrien permetre ampliar l'espectre de lectors.

El segon discurs que crec que opera sota la percepció de l'espai de la literatura de consum popular en la literatura catalana és el que es proposa neutralitzar la possibilitat de colonització d'espais culturals mitjançant la consolidació d'una perifèria pròpia des de la qual evitar la ingerència d'altres sistemes culturals. Durant els anys seixanta, des de l'àmbit català es veurà emergir amb força una versió actualitzada de la cultura espanyola d'abast popular. Es tracta d'un procés paral·lel al que difondrà el *desarrollismo*, d'un complement estètic de l'obertura econòmica que cobrirà d'una patina de modernitat els productes més, si se'm permet el mot, *casposos* de la postguerra espanyola per crear una cultura de masses però autòctona que neutralitzi l'expansió dels nous productes culturals, fonamentalment, anglosaxons. Com ja ha explicat Teresa Vilarós (2000: 174), resulta un exemple emblemàtic d'aquesta imatge el cas de l'actriu Marisol, híbrid entre el *desparpajo español* i la rossa nòrdica que canta *coplas* amb estil *ye-yé*. Davant la «Lucy in the sky» al·lucinògena dels Beatles, s'ofereix un amor cast però amb minifaldilla del Dúo Dinámico que en el context català es quedarà en unes senzilles però genuïnes «paraules d'amor». La cultura catalana ha de reconstruir-se com a espai de cohesió identitària abans d'hibridar-se per construir una nova percepció del popular nostrat. De fet, la percepció d'una cultura catalana vinculada a les arrels i la qualitat fa també difícil per a certs sectors acollir com a propis els espais d'hibridació entre les belles arts i la cultura de consum que, a nivell internacional, propicien l'art pop i la celebració del mal gust que promou l'estètica *camp*. Aquesta «mitologia de la nova generació», segons l'anomenà Castellet (1969), que abanderarà Terenci Moix, no pot (encara) recórrer en l'àmbit català a referents kitsch nostrats, per la qual cosa semblarà a molts sospitosa de desfressar de modernitat el que es considera, en realitat, que són intents per institucionalitzar com a «catalana» la diglòsia cultural, d'admetre, doncs, un bagatge popular espanyol com «el propi».

Per a la crítica més institucional dels seixanta, disposar d'una cultura de consum catalana pot evitar que els escriptors *contaminin* el propi bagatge amb fórmules i mites aliens, així com que el públic d'obres de «menys qualitat» deixi de consumir productes en castellà i incrementi el sostre de lectors que no permeten, per exemple, l'existència de col·leccions de butxaca a preu assequible (veg. al respecte Melendres 1974; Molas 1983: 152; Fuster 1969: 21). La

qüestió genera una curiosa discussió sobre l'índex de lectors de Catalunya, que es produeix sense dades sobre la taula que permetin concretar-la. Segons Manent (1962: 30), per exemple, «si recuperéssim per al català un cinquanta per cent dels lectors que llegeixen en d'altres llengües, els nostres tiratges foren, proporcionalment, dels més alts d'Europa», unes declaracions que entrenen en contrast amb unes afirmacions de Joan Fuster a *Cuadernos para el Diálogo* que també traïrien polseguera, i que determinaven ben bé el contrari: que a Catalunya no es llegia, a causa, entre altres factors, de l'arribada de nombrosos immigrants. Reflexionant sobre la crisi del 69, Baltasar Porcel (1969: 13) subscriu la tesi de la manca de lectors, i hi lligava el fracàs de nombroses iniciatives editorials tot al llarg de la dècada, tot i l'augment de publicacions: «Fue como echar enormes cubos de agua en un exiguo estanque». Sigui com sigui, la producció de consum en català es percep com un mur de contenció de la influència castellana, com una forma de recuperar un públic al qual s'intenta motivar apel·lant al seu compromís patriòtic, i, per tant, mantenint intacta el que Figuerola ha anomenat la «filologització» de la lectura, és a dir, la seva percepció com a acte de militància lingüística i no vinculada a l'evasió o el divertiment que se suposa que han de propiciar els llibres anomenats *de consum*.

Per acabar, el tercer discurs que fa emergir la necessitat d'una cultura de consum popular per a la cultura catalana del tardofranquisme i que em sembla interessant posar sobre la taula és el que podríem anomenar la necessitat de crear un «altre apropiat» que permeti reafirmar la rellevància de la producció present. El que vull dir amb això és que, sota l'aparença de preocupació davant la mancança d'una literatura de més baixa qualitat que pugui ampliar el públic lector català s'hi amaga també una necessitat de disposar d'aquesta literatura més perifèrica perquè pugui servir de contrapunt per reafirmar la qualitat de la producció existent en absència d'institucions fortes (acadèmiques, estatals) que puguin mantenir-la en una posició central. Com ja ha notat Itamar Even-Zohar (1990b), sense l'estimulació d'una forta «subcultura» qualsevol activitat canònicada tendeix a fossilitzar-se gradualment. En l'àmbit que ens ocupa, aquesta funció d'estímul de la tensió que mantengui la vitalitat del sistema literari mai no és feta explícita. La queixa davant la mancança de productes de consum (però sense propostes concretes ni autors que la vulguin produir) permet difondre una imatge il·lusòria de literatura catalana com a creació de qualitat l'única mancança de la qual radica en la manca de productes menors. La metàfora reiterada que s'empra per il·lustrar l'estat de la literatura catalana és la d'un «gran cap amb un cos miserable i raquític», segons els mots de Joaquim Molas (1983: 154), la d'una «macrocefàlia», per tant, que, per bé que comporta una deformitat, postula l'excel·lència del contingut d'aquest gran «cap» pensant on s'ubiquen totes les produccions que es generen, sense distincions jeràrquiques i que, des de la seva grandesa, necessiten d'uns peus que les sostinguin. D'aquí, doncs, la faceta paradoxal dels discursos sobre l'absència d'una literatura de consum

popular i de la seva dificultat per concretar l'objecte que pretenen promoure: afirmant l'absència d'allò que es concep com a *mala* literatura creen un miratge de qualitat sobre la producció existent sense necessitat de justificar-la.

La literatura anomenada *de masses* és sempre una literatura *altra*, un corpus que difícilment és assumit com el propi per part d'escriptors o lectors que s'hi acosten. Com notava Raymond Williams (1974 [1958]) a *Cultura i societat*, les masses són sempre *els altres*, els que «no coneixem, ni podem conèixer», tot i que en el món contemporani comparteixen amb nosaltres la majoria d'espais socials. Trobam un índici d'aquesta posició *alteritzada* amb la qual es planteja la producció dita majoritària en les descripcions del públic que hi hauria d'accedir. Albert Manent, per exemple, classifica els lectors catalans en quatre tipus: *a)* els entusiastes que estan subscrits al que apareix en català, *b)* els que llegeixen poc però tenen a casa algun exemplar de mossèn Cinto i Russinyol, *c)* els que consumeixen literatura castellana culta i algun premi català, i *d)* aquells que només consumeixen xafarderies i novel·les de *far-west* en castellà. La imatge del lector català s'identifica amb la primera opció, la de l'intel·lectual que llegeix com a acte de compromís obres que li són gairebé dedicades i fins i tot aquelles que anirien dedicades a sectors més, diguem-ne, «vulgars».⁴ El lector català sembla, per excel·lència, el lector culte i intel·lectual que llegeix per patriotisme i no només per oci ni molt menys per l'evasió a què es vincula la producció de consum. Davant d'aquest model de lector es dibuixen aquells lectors *altres* que es caracteritzen per contrast; els que, segons Josep Vallverdú (1961), corresponen a «la gent sense massa preocupació transcendent», en definitiva, la població que anomena de «menor índex crític». Són aquests, sembla, els que estan orfes d'autors que els escriguin obres adients.

I és que també falten els escriptors que vulguin produir-les. Aquests autors sempre són també uns *altres* amb els quals mai no s'identifiquen els crítics i escriptors que programàticament defensen la necessitat d'un espai per a aquesta literatura *altra*. Josep Vallverdú (1961: 14) es planteja la qüestió des de la consciència que «hi ha alguns escriptors que no poden, biològicament, abandonar les altes posicions on sempre han senyorejat. Però també en sabem d'altres que, fonamentalment ben dotats, podrien posar part de llur esforç al servei d'una literatura de més àmplia difusió inicial, més intel·ligible, més socialment funcional». Afegeix Vallverdú que ha tingut l'ocasió de plantejar la qüestió, que anomena eufemísticament «del to i l'estil de la literatura», a escriptors que estimen la llengua i que li han respost que «ells no escriuen per al gran públic, i que el que cal és mantenir el nivell de les lletres a la major possible». Un altre

4. Escrivia al respecte Francesc Vallverdú (1974: 29): «en el cas hipotètic que un editor arrisqués la seva fortuna per inundar els nostres quioscos i les nostres llibreries amb literatura de consum en català a preus rebenatats, l'aventura a curt o llarg termini fracassaria». Així és, perquè els lectors acabarien essent el públic culte, addicte —segons l'expressió que empen tant Triadú com Vallverdú—, a qui no aniria dedicada.

cop, l'amor a la llengua i a la pàtria dels «esforçats escriptors» és el que hauria de determinar la seva voluntat de producció d'una literatura de consum i no la voluntat de professionalització o d'accés a uns guanys econòmics. «No es tracta», escrivia Albert Manent (1962: 30), «que Ramon Aramon i Serra escrigui una biografia de Samitier o que Salvador Espriu ens sorprengui amb uns Pastorets, ni tan sols que Joaquim Molas tingui l'obligació de donar-nos una novel·la "rosa". Convé d'estimular, però, els qui, lliurement i amb conviccions, vulguin cobrir aquest flanc de les nostres lletres». Segons la crònica del col·lectiu Trencavel (1975: 10), Maria Aurèlia Capmany hauria resumit la seva posició amb una frase: «Les clavegueres són necessàries; ara, això no vol dir que jo m'hagi de posar a fer-les». Ja l'any 1982 escrivia també preocupat Riera Llorca (1982: 71): «En ocasió de formar part de jurats literaris, m'he adonat que hi ha, entre nosaltres, aspirants a escriptor que munten unes històries perfectament vàlides com a lectura popular; però escrites en un català inacceptable...». Ens topam un altre cop la qüestió de la correcció com a límit per a una literatura de consum que es consideri vàlida. El que ens interessa aquí, però, és veure com les paraules que emprava també eufemísticament Riera Llorca per referir-se a aquest tipus de producció no poden ser més significatives: són obres que no s'escriuen, sinó que es «munten» per part de creadors que no són escriptors, sinó «aspirants» a ser-ho. La qüestió de qui ha de produir aquesta literatura menor, doncs, situa la literatura catalana davant la necessitat també de redefinir el paper social de l'escriptor, d'aquell «guardià dels mots» esforçat que s'havia configurat en els anys més durs de la dictadura. L'autor de la literatura de consum, opinava Edgar Morin (1967) en un assaig combatiu sobre la indústria cultural, ven el seu art a costa d'adulterar-lo, és un creador alienat que, per contra de l'operari, està ben pagat. No és aquest el cas dels escriptors catalans dels seixanta que, si opten per gèneres poc prestigiats, no disposaran dels guanys que els permetin professionalitzar-se, sinó només d'un reconeixement simbòlic de segona fila que els identifica com a *escriptors* amb *conviccions* que participen d'una causa col·lectiva.

Ja en la dècada dels setanta, el grup Trencavel i altres sectors intentarien redefinir l'espai de la literatura de consum en termes gramscians, com un literatura nacional-popular que tendís a la democratització més que no a la mercantilització del fet literari, una proposta que seguiria incidint en la difusió de la llengua i en la consolidació de la plenitud del sistema literari com a objectiu d'aquest tipus d'escriptura. La contraportada de *Deu pometes té el pomer*, el llibre de narracions eròtiques d'Ofèlia Dracs, el presentava com un volum escrit per «recuperar per a la literatura el llenguatge de carrer utilitzat a Catalunya per als afers del sexe», un objectiu que no sol ser el «primer» de la narrativa eròtica en les literatures que anomenem *normals* i que ja no seria en absolut el dels publicats a finals dels vuitanta a la col·lecció «La Marrana», publicitada amb l'epígraf «Llibres per llegir amb una sola mà».

No he pretès en aquesta comunicació elaborar una crònica sobre l'espai de la literatura dita *de consum popular* en l'àmbit català del tardofranquisme. M'interessava només posar sobre la taula l'alteració de les funcions que s'atribueixen sovint a aquesta producció cultural en l'àmbit català i que, des de llavors, han influenciat les percepcions sobre el tema. Em referesc, per exemple, als debats més actuals sobre la mediocritat de les lletres catalans o sobre com els llibres «mediàtics» lleven suposadament l'espai als «de qualitat», unes discussions que mostren com segueix imperant entre nosaltres el complex d'estar-nos repartint un *pastís* (perdó, volia dir un *país*) bastant petit.

MERCÈ PICORNELL BELENGUER
Universitat de les Illes Balears

REFERÈNCIES

- Artells 1970a: Eduard ARTELLS, «Nosaltres, els estiracordetes», *Serra d'Or*, 130, 69.
 — 1970b: Eduard ARTELLS, «El llenguatge de Joan Oliver», *Serra d'Or*, 133, 53.
 — 1970c: Eduard ARTELLS, «Variacions sobre el mateix tema», *Serra d'Or*, 135, 89.
 Bourdieu 1998 [1992]: Pierre BOURDIEU, *Les règles de l'art*, París, Seuil.
 Canal 1998: Jordi CANAL, «Crim a les col·leccions», *Avui. Suplement cultura*, 16 d'abril, 1-3.
 Castellet 1969: Josep M. CASTELLET, «Mitologies de la nova generació», *Serra d'Or*, 121, 45.
 Even-Zohar 1990a: Itamar EVEN-ZOHAR, «The literary system», *Poetics Today*, 11.1, 27-44.
 — 1990b: Itamar EVEN-ZOHAR, «Polysystem theory», *Poetics Today*, 11.1, 9-26.
 — 1999: Itamar EVEN-ZOHAR, «Planificación de la cultura y mercados», dins Montserrat Iglesias (ed.), *Teoría de los polisistemas*, Madrid, Arco, 71-96.
 Fernández 2008: Josep-Anton FERNÁNDEZ, *El malestar en la cultura catalana*, Barcelona, Empúries.
 Figueroa 1987: Antón FIGUEROA, *Diglosia e texto*, Vigo, Xerais de Galicia.
 — 2001: Antón FIGUEROA, *Nación, literatura, identidade*, Vigo, Xerais de Galicia.
 Fuster 1969: Joan FUSTER, «Literatura en lengua catalana», *Cuadernos para el Diálogo*, xiv, 19-22.
 — 1971: Joan FUSTER, «Rèplica, probablement inútil, al senyor Artells», *Serra d'Or*, 136, 33-34.
 — 1992: Joan FUSTER, *L'aventura del llibre català*, Barcelona, Empúries.
 González-Gómez 1987: Xesús GONZÁLEZ-GÓMEZ, «A literatura de quiosque», *Dorna*, 11, 119-124.
 González-Millán 1994: Xoán GONZÁLEZ-MILLÁN, *Literatura e sociedade en Galicia*, Vigo, Edicións Xerais.
 Gramsci 1966: Antonio GRAMSCI, *Cultura i literatura*, Barcelona, Edicions 62.
 Huyssen 1986: Andreas HUYSSSEN, *After the great divide*, Londres, The MacMillan Press.
 Manent 1962: Albert MANENT, «De la literatura popular a la llengua literària», *Serra d'Or*, 7, 29-31.
 Melendres 1974: Jaume MELENDRES, «Els llibres de butxaca: engany o reivindicació?», *Els Marges*, 2, 122-124.

- Mir i Virgili 1971; Josep MIR I VIRGILI, «En el traspàs d'un gran amic», *Serra d'Or*, 138, 1-2.
- Molas 1983: Joaquim MOLAS, «La cultura catalana i la seva estratificació», *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 133-155.
- Morin 1967: Edgar MORIN, «La indústria cultural», dins Edgar Morin / Theodor W. Adorno, *La indústria cultural*, Buenos Aires, Galerna.
- Pedrolo 1972: Manuel DE PEDROLO, «Què falla, 'la cua de palla'?»», *Serra d'Or*, 149, 44-46.
- Picornell 2008: Mercè PICORNELL, «Miralls o miratges? Discursos (meta)crítics en la literatura catalana dels darrers trenta anys», dins Isabel Graña / Teresa Iribarren (coord.), *La literatura catalana en la cruïlla 1975-2008*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa, 173-211.
- 2010a: Mercè PICORNELL, «Aquella estranya neurosi col·lectiva. Crisi i continuïtats en la cultura catalana en el vèrtex 1969/1970», dins les actes de *Transformacions. Literatura i canvi sociocultural dels anys setanta ençà*, València, PUV, 29-54.
- 2010b: Mercè PICORNELL, «D'acadèmics i distincions. Estudis literaris i dinàmiques de canonicitat», *Cultura*, 6, 198-227.
- Pol 1963: Ferran DE POL, «Vers una literatura majoritària», *Serra d'Or*, 3, 3-4.
- Porcel 1969: Baltasar PORCEL, «Los críticos vaivenes», *La Vanguardia*, 23 de novembre, 13.
- Riera Llorca 1982: Vicenç RIERA LLORCA, «Ens cal una literatura popular», *Serra d'Or*, 279, 71.
- Solà 1977: Joan SOLÀ, *Del català incorrecte al català correcte*, Barcelona, Edicions 62.
- Trencavel 1975: TRENCAVEL, «¿Les clavegueres són necessàries?», *Canigó*, 405, 10.
- Triadú 1962a: Joan TRIADÚ, «Els límits d'una literatura», *Serra d'Or*, 6, 25-27.
- 1962b: Joan TRIADÚ, «Una edat sense llibres o una literatura sense futur», *Serra d'Or*, 8-9, 34-35.
- 1964: Joan TRIADÚ, «La nova etapa del nostre llibre», *Serra d'Or*, 5, 37-39.
- 1965: Joan TRIADÚ, «Bona literatura de consum», *Serra d'Or*, 12, 87.
- Vallverdú 1961: Josep VALLVERDÚ, «Necessitat d'una literatura majoritària», *Serra d'Or*, 2, 14-15.
- 1974: Francesc VALLVERDÚ, «Enllà de les frustracions», *Serra d'Or*, 181, 29-30.
- 1975: Francesc VALLVERDÚ, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona, Edicions 62.
- Vilarós 2000: Teresa VILARÓS, «El menú de Vía Veneto, o la intel·lectualitat espectacular. La *gauche divine* de Barcelona al·rededor de 1971», *Tropelias*, 11, 169-180.
- Williams 1974 [1958]: Raymond WILLIAMS, *Cultura i societat*, Barcelona, Laia.

